

виборчих прав, ін. власних особистих прав і закон. інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі (ст. 9 ВК України). Канд. до представн. органів публ. вл. мають право вносити кандидатури до складу тимчасових виборчих комісій, проводити передвиборну агітацію з фінансуванням відповід. заходів, номінувати офіц. спостерігачів, оскаржувати будь-які виборчі правопорушення тощо.

Лит.: Ключковський Ю. Б. Зміст суб'єктивних виборчих прав. В кн.: Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. К., 2018; Його ж. [Коментар ст. 6]. В кн.: Виборчий кодекс України. Кн. перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. К., 2021; Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР). В кн.: Конституційні акти України, 1917–1920. Невідомі конституції України. К., 1992; Марцеляк О. В. Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика. Х., 2008; Нестерович В. Ф. Виборче право України. К., 2016; Шаповал В. Вибори як форма безпосередньої демократії: питання історії, теорії і практики. В кн.: Reforma prawa wyborczego w Polsce i na Ukrainie / pod red. P. Steciuka, J. Buczkowskiego. Przemysl, 2004. (Zeszyty Naukowe / Wyższa Szkoła Administracji i Zarządzania w Przemyślu; nr 14); Declaration on Criteria for Free and Fair Elections: unanimously adopted by the Inter-Parliamentary Council at its 154th session (Paris, 26 March 1994). URL: <http://www.ipu.org/cnl-e/154-free.htm>.

О. В. Марцеляк.

ВІБОРЧИЙ БАР'ЄР, загорódжувальний бар'єр, виборчий поріг – складова виборчої системи, що має за мету обмежити представництво у виборному органі списків канд. від політ. партій, які користуються не надто вел. підтримкою виборців (див. *Виборча система*). Вважається, що В. б. перешкоджає політ. розпорошенню представн. органу і сприяє його політ. структурованості. В умовах парлам. способу формування уряду В. б. сприяє утворенню дієздатних парлам. коаліцій і, як наслідок, існуванню стійких урядів. В Україні В. б., як і виборча система в цілому, визначається ВК України і застосовується як на виб. нар. депутатів України, так і на виб. депутатів місц. рад.

В. б., установлений нормативно, відомий як легальний бар'єр. Такий бар'єр використовується у пропорційних виборчих системах і в деяких змішаних виборчих системах і визначається як установлений відсоток голосів виборців, поданих на підтримку виборчого списку канд., необхідний для участі в розподілі мандатів (див.: *Змішана (комбінована) виборча система; Пропорційна виборча система*). Історично вперше легальний В. б. був запроваджений у післявоєн. ФРН на основі врахування негат. досвіду Веймарської республіки з її політично розпорошеним парламентом і нестабільними урядами та з метою недопущення отримання мандатів крайніми правими та лівими політ. силами.

На практиці легальний В. б. може мати складніше кількіс. вираження (так, у нім. змішаній виборчій системі В. б.

до реформи виборчого зак-ва 2023 виражався як вимога до списку партії отримати або 5% дійсних голосів у загальнодерж. окрузі, або 3 мандати в одномандатних виборчих округах). Легальний бар'єр може бути встановлений як у межах д-ви (загальнодерж. виборчого округу), так і в окр. виборчих округах (якщо виборча система використовує розділений електорат).

На парлам. виб. найбільш поширений загальнодерж. легальний бар'єр (Німеччина, Польща, Нідерланди); окр. д-ви встановлюють бар'єр на рівні виборчого округу (Іспанія, Бельгія) або, в умовах дворівневої виборчої системи, різні В. б. на загальнодерж. рівні та на рівні виборчих округів (Швеція).

Встановлення В. б. спричиняє збільшення кількості «втрачених» голосів (дійсних голосів виборців, які не впливають на результати виб., оскільки подані за парт. списки, які не подолали бар'єр). Тому ін-т В. б. часто викликає дискусії щодо своєї прийнятності, зокрема, дотримання принципу рівного виборчого права (див. *Принцип рівного виборчого права*). Проте слід зазначити, що кількість «утрачених» голосів (у разі не надто високого бар'єра) у таких випадках значно менша, ніж у випадку мажоритарної виборчої системи (особливо системи відносної більшості), де легальний бар'єр не встановлюється (див. *Мажоритарна виборча система*). Запровадження В. б. слід розглядати як певний компроміс між забезпеченням максимал. врахування голосів виборців, з одного боку, та уникненням політ. розпорошеності представн. органу і стабільністю уряду, сформованого парлам.

більшістю, з ін. Такий компроміс досягається на підставі оцінки політ. потреби в сусп. умовах конкр. д-ви. З подміркувань КСУ визнав питання встановлення і розміру В. б. «питанням політ. доцільності» (рішення КСУ у справі про виб. нар. депутатів України від 26.02.1998 № 1-рп/98).

На практиці величина загальнодерж. В. б. в різних д-вах становить від 10% у Туреччині до 2% у Данії та 1,67% у Нідерландах. Іноді величина бар'єра залежить від природи суб'єкта висування кандидатів. Так, у Польщі загальнодерж. бар'єр на виб. до Сейму встановлений на рівні 5% для партій та 8% – для коаліцій партій; водночас для списків, висунутих орг-ціями нац. меншин, бар'єр не застосовується.

Більшість д-в Європи встановила В. б. у розмірі від 2 до 5% дійсних голосів. Науковці оцінюють такі бар'єри як найбільш прийнятні: бар'єри, вищі від 5%, спричиняють надмірне спотворення волевиявлення гр-н через вел. втрату голосів, тоді як нижчі від 2% вважаються неефект. ПАРЄ вважає, що для установлених демократій бар'єр не має перевищувати 3%; Венец. комісія допускає бар'єри понад 5% для «нових», неуставлених демократій. ЄСПЛ, оцінивши в цілому 10-відсотковий бар'єр як надмірний, визнав його прийнятність у конкр. сусп.-політ. ситуації Туреччини (Case of Yumak and Sadak v. Turkey, 2008).

На виб. нар. депутатів України в рамках пропорційної виборчої системи або пропорційної складової змішаної виборчої системи використовується лише загальнодерж. В. б.; його величина змі-

нювалася в загальноприйнятих рамках (4% в 1998–2002, 3% у 2006–07, 5% з 2012).

Унаслідок істотно меншої політизованості місц. самовр-ня порівняно з парламентом на місц. виб. В. б. не має такого значення і застосовується не завжди. Однак в Україні на місц. виб., де використовується пропорційна виборча система, ВК України встановлює 5-відсотковий легальний бар'єр.

Поряд із легальним В. б. в електоральній політології розглядають також ефект. (природ.) бар'єр, який є наслідком магнітуди виборчого округу – кількості мандатів, що розподіляються в окрузі, і є тим вищим, чим меншою є магнітуда. Ефект. бар'єр є оціночною величиною, яка розраховується при бл. У деяких випадках ефект. бар'єр може виявитися вищим від легального, і тоді останній втрачає своє значення. Хоча ефект. В. б. також відіграє роль обмеження доступу до розподілу мандатів, його не можна вважати окр. незалежним елементом виборчої системи, на відміну від легального бар'єра.

Лит.: Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні. О., 2014; Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство. К., 2011; Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм. К., 2005; Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Л., 2010; Comparative Report on thresholds and other features of electoral systems which bar parties from access to Parliament: adopted by the Council for Democratic Elections at its 26th meeting (Venice, 18 October 2008) and the Venice Commission at its 77th

plenary session (Venice, 12–13 December 2008): CDL-AD(2008)037. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2008\)037.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2008)037.aspx); Lijphart A. Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990. New York, 1994; Report on Electoral Systems: Overview of Available Solutions and Selection Criteria: adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2003): CDL-AD(2004)003. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2004\)003.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2004)003.aspx); Report on thresholds and other features of electoral systems which bar parties from access to Parliament (II): adopted by the Council for Democratic Elections at its 32nd meeting (Venice, 11 March 2010) and by the Venice Commission at its 82nd plenary session (Venice, 12–13 March 2010): CDL-AD(2010)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2010\)007.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2010)007.aspx); State of human rights and democracy in Europe: Parliamentary Assembly of the Council of Europe Recommendation 1791 (2007). URL: <https://pace.coe.int/en/files/17532/html>; Taagepera R., Shugart M. S. Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems. New Haven, 1989.

Ю. Б. Ключковський.

ВІБОРЧИЙ БЛОК – тимчасове об'єднання двох або більшої кількості політ. партій для спільної участі у виб. за умови збереження юрид. та орг. самостійності кожної з партій, які утворюють В. б. Осн. стимулом такого об'єднання є прагнення політ. партій з відносно невел. підтримкою виборців консолідувати свої орг., кадрові та фін. ресурси з метою спільно подолати виборчий бар'єр в умовах пропорційної